

TERMINOLOGIJOS DARBININKAI

Antanė KUČINSKAITĖ

ŠIS TAS IŠ TERMINOLOGŲ DARBO LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTE

I. 1945-ieji – MA Lietuvių kalbos instituto atsikūrimas

Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių kalbos institute pradėjau dirbti 1945 metų pradžioje. Neseniai praūžęs karo frontas (1944 m. vasarą) Vilniuje daug ką buvo sugriovęs, sunaikinęs. Tačiau Lietuvių kalbos, taip pat Lietuvių literatūros bei tautosakos institutų abeji rūmai (Antakalnio 6) išliko sveiki. Tik, deja, darbuotojai buvo išsilakstę ir neskubėjo grįžti.

Išlikęs buvo ir Mokslų akademijos centras (Karolio Poželos, dabartinės Žygimantų, 2, kur dabar Mokslų akademijos biblioteka).

1945 metų pradžioje Lietuvių kalbos institute pradėjome dirbti trise: direktorius prof. Juozas Balčikonis ir dvi jo valdinės: Bronė Vosylytė (mirusi 1972 m.) ir Antanė Kučinskaitė.

Kol dar nebuvo galutinai vyriausybės patvirtintas nei Mokslų akademijos centras, nei institutai, nei jų kadrai, porą mėnesių dirbom kaip savanoriai, o artėjant pavasariui, – jau buvom pripažinti kaip teisėti darbuotojai (ir šokią tokią algą gaudavom).

Kasmet prisidėdavo po vieną kitą darbuotoją, ir buvo susirūpinta didžiojo akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ II tomo spausdinimu. 1947 metais buvau komandiruota į Kauną prižiūrėti spausdinimo darbo „Spindulio“ spaustuvėje. Antrasis „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas buvo išspausdintas 1947 m. gale. Porą metų Lietuvių kalbos institutas paliko mane Kaune – skyrė prie grupės leksikografų, pasiryžusių nedelsiant išleisti vienatmį „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“. 1950 metais „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ redakcija buvo perkelta į Vilnių, taigi grįžau ir aš. Man buvo pavesta parašyti didžiojo akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ redagavimo instrukciją.

2. Pirmieji terminologų žingsniai Lietuvių kalbos institute

1950 metais gabaus organizatoriaus Jono Kruopo iniciatyva buvo keliama mintis – atgaivinti terminologijos darbą Lietuvių kalbos institute, nes vis dažniau kreipdavosi įvairių specialybių mokslininkai, prašydami padėti spręsti iškylančius būtiniausios terminijos klausimus. Darbuotojų Lietuvių kalbos institute buvo nedaug. Terminologų grupelę 1952 m. sudarė trise: docentas J. Kruopas, Napalys Grigas ir aš.

3. Instituto terminologai bendradarbiauja su teisininkais

Pirmieji praktinius terminijos norminimo dalykus sukruto spręsti teisininkai. Patyręs teisės žinovas, turintis labai gerą gimtosios kalbos pajautimą, docentas A. Žiurlys 1952 metais kreipėsi į Lietuvių kalbos institutą, prašydamas kalbininkų terminologų pagalbos. Aukščiausios tarybos prezidiumas turįs skubiai išleisti keturis kodeksus: Baudžiamąjį kodeksą, Baudžiamojo proceso kodeksą, Civilinį kodeksą ir Civilinio proceso kodeksą.

Grupė pasižymėjusių teisininkų iš kailio nėrėsi, kad šie keturi kodeksai būtų ir dalykiškai, ir lietuvių kalbos kultūros atžvilgiu pavyzdinčiai parengti spaudai.

Porą kartų per savaitę, neretai ir dažniau, išstisus pusdienius Instituto terminologai drauge su teisininkais A. Žiurlio bute posėdžiaudavome, stengdamiesi trumpai, tiksliai, taisyklingai, kaip reikalauja kodeksų kalbos preciziškumas, formuluoti teisės nuostatus.

Tie svarstymai man buvo labai naudingos pamokos. Nuostabus A. Žiurlio kalbos pajautimas, sugebėjimas parinkti taikliausią žodį, logiškiausią frazę, skatino mane, kuriant ar tobulinant mokslo terminus, neatitrūkti nuo liaudies galvosenos, nuo lietuvių kalbos dvasios pajautimo...

Posėdžiaudami su teisės žinovais, ilgiau turėdavome sustoti prie specialių teisės terminų. Kartais užkliūdavo ir sintaksės ar paprasčiausi kalbos taisyklingumo dalykai.

Pavyzdžiui, atsimenu, jau pirmajame posėdyje man užkliuvo Bau-

džiamajame kodekse bausmės formulavimas:

“<...> *baudžiamas trejiems metams laisvės atėmimo* <...>”

Mano nuomone, čia ir nelogiška: reikia pirma konstatuoti bausmę (laisvės atėmimą) ir tik tada tos bausmės trukmę. Taigi:

<...> *baudžiamas laisvės atėmimu trejiems metams* <...>

Pasiginčiję teisininkai vis dėlto mano siūlymą priėmė.

Nors visuose keturiuose kodeksuose mano pasiūlytas formulavimas ištisai vartojamas, tačiau spaudoje ir šiandien žurnalistai pirmiausia ryškina bausmės trukmę ir tik tada bendrinei kalbai nepriimtiniu formulavimu nusakoma pačią bausmę.

Gal čia turi įtakos šnekamosios kalbos lakoniškumas, plg.:

–Kiek jis gavo? – Trejus metus.

–Kaip jį nuteisė? – Trejiems metams.

Tačiau šnekamosios kalbos lakoniškumas neretai prasilenkia su bendrinės kalbos normomis. Ne viskas tinka dalykinėje kalboje, ypač teisininkų nuostatuose.

Iš posėdžių su teisininkais išliko atmintyje A. Žiurlio pasiūlytas terminas *veika*. Tai kalbininkams neįprastas naujadaras, nors gana taisyklingai sudarytas. Taigi *veikti: veika*, kaip *traukti: trauka, slaugyti: slauga*...

A. Žiurlys aiškino, kad teisininkams būtina skirti dvi artimas sąvokas *veikla* ir *veika*. Plataus masto veiksmai – bus *veikla*, o turintys pasyvesnę išraišką veiksmai – *veika*.

A. Žiurlys dar atkreipė dėmesį, kad žodis *liudininkas* prieštarauja lietuvių kalbos žodžių darybos dėsniams. Posėdžių dalyviai pritarė, kad teisininkų terminas bus *liudytojas*.

Bendradarbiavimas su teisininkais, ypač vėliau svarstant “Teisės terminų žodyną”, buvo gera praktika mums, nepatyrusiems Lietuvių kalbos instituto terminologams.

4. Terminologų pajėgos didėja, darbo barai plėtėja

Žodynų sektoriaus vadovas docentas J. Kruopas, turėdamas daug organizacinio bei administracinio darbo, retai kada galėdavo dalyvauti terminologų posėdžiuose su mokslo sričių specialistais, todėl į

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisiją jis įtraukė dar du mokslo darbuotojus: Vladą Bartusevičių ir Vitą Labutį.

Vladas Bartusevičius, pats būdamas sportininkas, gerai orientavosi, kai buvo rengiamas spaudai "Sporto terminų žodynas", o V. Labutis greit išryškėjo kaip tikrai gabus terminologas. Jis kartu su A. Kučinskaite atidžiai svarstė ir gerų patarimų duodavo rengiant spaudai "Fizikos terminų žodyną".

V. Labutis kartu su A. Kučinskaite 1970 m. svarstė kulinarijos ir buitinės kalbos terminus. Prekybos ministerijos organizuojamuose posėdžiuose buvo peržiūrimi prekių pavadinimų sąrašai.

5. Svarbiausias LKI Terminologijos komisijos darbo baras – "Medicinos terminų žodynas"

Daugiausia laiko ir jėgų Terminologijos komisija aukojo "Medicinos terminų žodynui". Tai stambus (arti tūkstančio psl.) leidinys, kruopščiai sudarytas trimis kalbomis: lotynų, lietuvių ir rusų k.

Kelerius metus Terminologijos komisija kartu su šio žodyno sudarytojais ištisais pusdieniais svarstydavo kiekvieną terminą jo taiklumo, tikslumo, taisyklingumo požiūriais. Visuose medikų posėdžiuose kelerius metus aktyviausiai dalyvaudavo Antanė Kučinskaitė (kiti Terminologijos komisijos nariai vieni su kitais keitėsi). Pasakutiniaisiais metais kaip gabus terminologas pasižymėjo Vitas Labutis. "Dalį parengto spaudai rankraščio skaitė Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos grupės moksliniai bendradarbiai K. Gaivenis ir J. Klimavičius", – rašoma "Medicinos terminų žodyno" pratarinėje¹. Mano nuomone, tai buvo to meto gabiausi terminologai.

Svarstant medicinos terminus, pirmiausia reikėjo atkreipti dėmesį į dažnesnes medikų kalbos klaidas, būtent: vaistai ne *prieš* gripą, bet *nuo* gripo; skaudamą vietą ne *sutepti*, bet *patepti*; ligos ne *išeitis*

¹ Astrauskas V., Biziulevičius S., Pavilonis S., Vaitilavičius A., Vileišis A. Medicinos terminų žodynas. V.: Mokslas, 1980. P. 3.

(uexod), bet baigtis; ne *sergantieji*, bet *ligoniai*; ne *patologoanatomija*, bet *patologinė anatomija* ir t.t., ir t.t.

Deja, tokių klaidų lig šiol dar medikai nėra atsikratę...

Svarstant pačius terminus, reikėjo spręsti neįprastus žodžių darybos atvejus. Pavyzdžiui, apsigimimai. Gimsta kūdikis viena akim, kitaip sakant, – *vienakis*, bet reikia pavadinti tokį reiškinį. “Medicinos terminų žodyno” sudarytojai pasiūlė terminą *vienakystė*. Gimsta su viena koja – *vienakojystė*, su viena ranka – *vienarankystė* ir t.t. Iš pradžių atrodė nepriimtini tokie terminai, bet vis dėlto jie medikams reikalingi... Net ir *bekrūtinkaulystė*! Arba *beždžiongalvystė*! Įsigilinus į žodžių darybos atvejus, tokia daryba neatrodo smerktina.

Pasitaiko labai sudėtingų ir medikų lotyniškųjų terminų, pvz.: *encephalomyeloradiculopathia* – galvos ir nugaros smegenų bei nervų šaknelių liga. Nejmanoma surasti jiems lietuvišką terminą – atitikmenį. Lietuviškai galima tik perteikti aprašomąją lotyniško termino reikšmę. Panašių “kilometrinių” lotyniškų terminų medicinos moksle pasitaiko ne taip mažai.

*

*

*

Sveikiname šių atsiminimų autore
kalkininę Antaną KUČIULSKAITE

garbingos sukakties proga, linkėdami
ilgiausių ir kūrybingų metų.

*

*

*